

PARADOKS TOLERANCIJE – VUK-PAVLOVIĆ PRIJE POPPERA

MILAN POLIĆ

(*Filozofski fakultet –
Pedagoške znanosti, Zagreb*)

UDK 19 Vuk-Pavlović
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 16. 3. 1998.

Uvodna napomena

Nije dakako nikakvo otkriće da pisci maloljudnih naroda koji izvorno pišu i objavljuju na materinskom jeziku – pogotovo ako taj jezik ne spada među tzv. svjetske jezike – ne samo da imaju malo izgleda da postanu svjetski poznati nego će se i u nacionalnim okvirima teže izboriti za priznanje. Njihove misli ma koliko bile velike i originalne prvobitno su dostupne tek relativno malom broju čitatelja o čijem razumijevanju, dobrohotnosti i društvenom položaju ovisi hoće li ih i kako predstaviti svijetu. Stoga djela pisaca na jezicima maloljudnih naroda pred svjetsku čitateljsku publiku uvijek stižu, ako uopće stignu, sa zakašnjenjem u prijevodima, kada je priznanje za ono što su oni eventualno prvi smislili možda već pripalo drugima. Često pak veličina njihovih misli u njihovoj nacionalnoj sredini biva prepoznata tek naknadno, nakon što su kao misli nekih drugih autora i na nekom od »svjetskopovijesnih« jezika već ušle u povijest filozofije. Drugim riječima, povijesni utjecaj pisaca i njihova priznatost prije svega ovise o tome kojim jezikom pišu, a tek potom o tome što pišu.

Pavao Vuk-Pavlović svoj je filozofski izraz vezao za hrvatski jezik i time u mnogo čemu odredio svoju filozofsku budućnost i budućnost svojih djela. Desetak radova, u ukupnom opsegu od oko 150 novinarskih kartica teksta, koje je objavio na njemačkom jeziku bilo je iz raznih razloga nedovoljno da bi na njega skrenulo pozornost većeg broja filozofski zainteresiranih inozemnih čitatelja.¹

¹ Pavao Vuk-Pavlović izvorno je poznavao njemački jezik, jer se u domu Wolfovih (Pavao Vuk-Pavlović rođen je kao Pavao Wolf) pored hrvatskog svakodnevno govorilo i njemački. Osim toga, dvije je godine studirao u Leipzigu i nešto manje od godinu dana u Berlinu. Stoga je dakako većinu izlaganja s kojima je nastupao na međunarodnim filozofskim skupovima izvorno napisao njemačkim jezikom, no daleko je najveći dio svojih djela i skoro sva glavna izvorno napisao hrvatski.

On sam nije pak činio ništa čime bi posebno potaknuo pozornost čitatelja. Naročito nije nudio nikakvu novu privlačnu ideologiju niti je slijedio oprobani recept za stjecanje popularnosti koji je naprotiv rado prihvatio njegov nešto mlađi suvremenik i jedan od najpoznatijih filozofa 20. stoljeća Karl Popper:

»Prvi tradicionalni ideološki i retorički element u Popperovoj filozofiji jest njegova metoda kritike, njegov recept za popularnost. Taj su recept koristili gotovo svi veliki filozofi. Evo kako glasi: 1. Kritiziranje što je moguće temeljitije, obuhvatnije i ubojitije najpoznatije i naoko najprihvatljivije misli i njihove nosioce. Ne obraćajte pozornost na neznatne pojedinosti koje bi mogle otupjeti oštricu vaše kritike. Rukovodite se metodom 'što oštrije, to bolje'. 2. Svoj stav ili filozofiju bez okolišanja nazovite vlastitim otkrićem, eksperimentom, nagađanjem, istinom ili jednostavno receptom. 3. Svojoj kritici dodajte malo retorike kako biste stvorili dojam da se radi o odsutnoj, gotovo ideološkoj stvari i spremno prihvatite popularnost.

Popper je, dakako, preuzeo i razradio recept. Kao i za mnoge proroke, za njega je hrabrost jedna od osnovnih vrlina mišljenja. Nasuprot tome, faktička ili lingvistička preciznost nisu po sebi nikakve vrline. Za njega je najproduktivnija i najbitnija isključivo igra nagađanja i opovrgavanja.« (Polšek, 1996, str. 126–127)

Za Vuk-Pavlovića hrabrost je također bila jedna od osnovnih vrlina mišljenja, ali i faktička i iznad svega lingvistička preciznost. No i pored sve hrabrosti da misli drukčije i da svoje misli bez oklijevanja izlaže čitateljskoj prosudbi »jedan od najvećih hrvatskih filozofa Dr Pavao Vuk-Pavlović« (Temkov, 1994, str. 181), »jedan, nesumnjivo, od nekoliko najvećih i najznačajnijih filozofskih mislilaca na našem jugoistočnom europskom prostoru« (Stardelev, 1994, str. 7) ostao je nepoznat ne samo svjetskoj filozofski zainteresiranoj javnosti nego za pola stoljeća zatajen i u vlastitoj domovini. Zatajen prije svega na štetu razvitka filozofije u Hrvatskoj, jer je ona s Pavlom Vuk-Pavlovićem u mnogo čemu bila na svjetskopovijesnoj razini. Ovim člankom, kojim upućujem tek na jedan detalj iz Vuk-Pavlovićeve filozofskog nauka, ne očekujem dakako ništa bitno promijeniti u povijesti filozofije, ali se nadam dati bar neznatan prilog boljem sagledavanju povijesnih dosega hrvatskih filozofa.

Popperov paradoks tolerancije

Društvene promjene koje su devedesetih godina zahvatile Hrvatsku, a koje bar deklarativno prati opća nakana da se uspostavi demokratsko društvo, nezaobilazno otvaraju u okviru sve češćih filozofskih i znanstvenih rasprava o

Više o tome u Milan Polić (1994), »Pavao Vuk-Pavlović (1894–1976)«, FILOZOFSKA ISTRAŽIVANJA, god. 14, sv. 4 (55), Zagreb, str. 817–834.

demokraciji i temu o snošljivosti (toleranciji), pa je na temu snošljivosti zadnjih nekoliko godina u filozofskim i znanstvenim časopisima objavljeno više tematskih blokova. Dakako rasprave o demokraciji i snošljivosti jedva da mogu proći bez spominjanja Karla Raimunda Poppera i njegovih djela, pa je Popper filozof koji se u Hrvatskoj sve više navodi, prevodi i o kojem se piše.

Uz njegovo ime često se veže i paradoks, ili jedan od paradoksa tolerancije, koji on sam navodi u svom djelu *The Open Society and Its Enemies* (1945), a koji je Pavao Vuk-Pavlović na skoro identičan način prikazao osam godina ranije u svom članku »Vrednota i stvaralaštvo« (1937). Da bi se shvatilo što je paradoks tolerancije ili, kako ga neki zovu, Popperov paradoks tolerancije, potrebno je uz pojam snošljivosti dati barem najkraće sljedeće pripomene.

Snošljivost se može očitovati samo prema onima koji po mišljenju snošljivog subjekta misle ili čine nešto moralno pogrešno ili njemu štetno (prema onima koji misle i ponašaju se ispravno ili poželjno snošljivost nije ni potrebna). Snošljivost pretpostavlja dragovoljnost podnošenja štete, jer onaj tko štetu trpi zato što ju ne može spriječiti, iako bi htio, nije snošljiv, nego nemoćan. Snošljivost se očituje samo prema onima koji nisu nemoćni da misle ili čine »zlo«, jer nemoćne se ne mora podnositi, već se bez opasnosti mogu jednostavno zanemariti. S obzirom na različite vrijednosti i interese pojedinaca i skupina u građanskom društvu snošljivost je bitna pretpostavka demokracije.

Snošljivost se dakle upravo kao snošljivost potvrđuje baš u odnosu prema onom drukčijem i neprihvatljivom. Snošljiviji je stoga onaj tko je spreman podnositi veće »zlo«. No, dokle to podnošenje »zla« treba ili smije ići? Gdje snošljivost prelazi u svoju proturječnost? Što je dakle paradoks tolerancije?

U *Leksikonu temeljnih pojmova politike* (1990) Ivan Prpić o paradoksu tolerancije kaže sljedeće:

»Međutim, tolerancija kao stav i političko ponašanje je moguća jedino prema onim uvjerenjima, mišljenjima i djelovanjima koja jednakost i slobodu priznaju kao prava svih članova zajednice i ne smjeraju njihovu nasilnom ukidanju. Otuda i zagovornici tolerancije priznaju opravdanost netolerantnog ponašanja prema nasilnicima. To je 'paradoks tolerancije', budući da se, strogo uzevši, tolerancija zagovara samo prema onim mišljenjima i djelovanjima koja nisu bitno različita. K. Popper je razložno pokazao kako se taj paradoks mora prihvatiti kao jedino moguće zato što odustajanje od nasilja spram nasilnika ili zagovornika nasilja znači odustajanje od slobode, jednakosti i pravednosti kao temeljnih vrijednosti zajednice.« (Prpić, 1990, str. 21–22)

Sam Popper pak o paradoksu tolerancije piše ovako:

»Less well known is the *paradox of tolerance*: Unlimited tolerance must lead to the disappearance of tolerance. If we extend unlimited tolerance even to those who are intolerant, if we are not prepared to defend a tolerant society against the

onslaught of the intolerant, then the tolerant will be destroyed, and tolerance with them. – In this formulation, I do not imply, for instance, that we should always suppress the utterance of intolerant philosophers; as long as we can counter them by rational argument and keep them in check by public opinion, suppression would certainly be most unwise. But we should claim the *right* to suppress them if necessary even by force; for it may easily turn out that they are not prepared to meet us on the level of rational argument, but begin by denouncing all argument; they may forbid their followers to listen to rational argument, because it is deceptive, and teach them to answer arguments by the use of their fists or pistols. We should therefore claim, in the name of tolerance, the right not to tolerate the intolerant. We should claim that any movement preaching intolerance places itself outside the law, and we should consider incitement to intolerance and persecution as criminal, in the same way as we should consider incitement to murder, or to kidnapping, or to the revival of the slave trade, as criminal.« (Popper, 1966, str. 265)²

Raspravljajući o navedenom paradoksu tolerancije John Horton u svom članku »Tri (prividna) paradoksa tolerancije« (1994) piše:

»Drugi paradoks tolerancije iznio je Karl Popper. Ovaj ima izravniju praktičnu važnost od prvog paradoksa koji je po svom karakteru, uglavnom, više koncepcijske i teoretske prirode. Popper objašnjava svoj paradoks kao što slijedi:

»Neograničena tolerancija mora voditi do nestajanja tolerancije. Ako neograničenu toleranciju proširimo čak i na one koji su netolerantni, ako nismo spremni tolerantno društvo braniti od nasrtaja netolerantnih, tada će tolerantni biti uništeni, a zajedno s njima i tolerancija.«³

Popper nadalje tvrdi da ovo ne mora nužno značiti da bismo uvijek trebali potiskivati izražavanje netolerantnih gledišta. Međutim, on uistinu misli da imamo *pravo*

² Popperov paradoks tolerancije ovdje je naveden prema 5. revidiranom izdanju *The Open Society and Its Enemies* iz 1966. godine. U prijevodu:

»Manje je poznat *paradoks tolerancije*: Neograničena tolerancija mora voditi do nestajanja tolerancije. Ako neograničenu toleranciju proširimo čak i na one koji su netolerantni, ako nismo spremni braniti tolerantno društvo od nasrtaja netolerantnih, tada će tolerantni biti uništeni, a s njima i tolerancija. – Ovakvom formulacijom ne impliciram, primjerice, da bismo uvijek trebali suzbijati izražavanje netolerantnih filozofa; dokle god im se možemo suprotstaviti razumnim dokazima i držati ih pod nadzorom javnog mišljenja, potiskivanje bi svakako bilo krajnje nepromišljeno. Ali, mi trebamo zadržati *pravo* njihovog potiskivanja ako je potrebno i silom; jer lako se može dogoditi da oni nisu spremni raspravljati na razini razumnih dokaza, već počnu odbijati sve dokaze; oni mogu zabraniti svojim sljedbenicima da slušaju razumne dokaze zbog njihove varljivosti i poučavati ih da na dokaze odgovaraju šakama i pištoljima. Stoga bismo, u ime tolerancije, trebali zahtijevati pravo na netoleriranje netolerantnog. Trebali bismo zahtijevati da svaki pokret koji propovijeda netoleranciju bude stavljen izvan zakona, a poticanje na netoleranciju i progone trebali bismo smatrati zločinom, na isti način na koji bismo zločinom smatrali i poticanje na ubojstvo ili otmicu, ili na obnavljanje trgovine robljem.«

³ J. Horton navodi ovdje početak objašnjenja paradoksa tolerancije po istom izdanju Popperova djela po kojem je u cijelosti naveden i u ovom mom članku.

potiskivati izražavanje takvih gledišta ako njihovi nositelji nisu spremni podvrgnuti ih racionalnoj raspravi i diskusiji. Kao što je u jednom kasnijem eseju objasnio:

'Tako dugo dok ove netolerantne manjine raspravljaju i objavljuju svoje teorije kao razumne prijedloge, trebali bismo im dopustiti da to čine slobodno. Ali trebali bismo njihovu pozornost privući na činjenicu da tolerancija može postojati samo na osnovi neutralnosti i da naša obveza toleriranja manjine završava onda kad manjina počinje činiti nasilje.'⁴

Prema Popperovu gledištu njegov je paradoks netolerancije razriješen zato što se 'ne mora tolerirati čak ni prijetnja netolerancijom, a ne smijemo je tolerirati ako prijetnja postaje ozbiljna'.⁵

Tolerancija, prema tome, od nas ne *zahtijeva* da toleriramo netolerantno, premda bismo pod određenim okolnostima to mogli učiniti. Poticanje na netoleranciju, koje može biti i zakonom zabranjeno, ne moramo tolerirati.

'Zbog toga bismo, u ime tolerancije, trebali zahtijevati pravo na netoleriranje netolerantnog. Trebali bismo zahtijevati da svaki pokret koji propovijeda netoleranciju bude stavljen izvan zakona, a poticanje na netoleranciju i progone trebali bismo smatrati zločinačkim, na isti način kao i poticanje na ubojstvo ili otmicu ili na obnavljanje trgovine robljem.'⁶ (Horton, 1994, str. 255–256)

Sažme li se Popperovo objašnjenje paradoksa tolerancije na najjednostavniji razložni oblik, može se reći:

1. neograničena snošljivost mora dovesti do vlastitog uništenja, jer
2. uvijek postoje oni koji snošljivost čak ni načelno ne prihvaćaju, stoga
3. upravo radi očuvanja snošljivosti prema takvima ne treba biti snošljiv.

Valja zamijetiti da Popper nije eksplicitno tvrdio da »u uvijek postoje« oni koji snošljivost ne prihvaćaju čak ni načelno, ali je to pretpostavljeno u onom »mora dovesti« iz prve tvrdnje.

U mekšoj formi zaključak bi, međutim, mogao izgledati ovako:

1. neograničena snošljivost može dovesti do vlastitog uništenja, jer je
2. moguće ili vrlo vjerojatno da postoje oni koji snošljivost čak ni načelno ne prihvaćaju, stoga

⁴ J. Horton ovdje daje navod iz članka K. Poppera, »Toleration and the Intellectual Responsibility«, str. 19. u Susan Mendus i David Edwards (1987), *On Toleration*, Oxford: Oxford University Press.

⁵ Isto, str. 20.

⁶ J. Horton ovdje navodi zadnji dio objašnjenja paradoksa tolerancije kako je dan u ovom članku.

3. upravo radi očuvanja snošljivosti prema takvima (ako se pojave) ne treba biti snošljiv.

Budući da posljedak pod 3 izražava načelan stav, nebitno je postoje li već, slučajno ili nužno, ili bi tek mogli postojati oni na koje bi se on odnosio. Stoga je i dodatak u zagradi u mekšoj formi zaključka nepotreban. Zanimljivo je dakle, zbog kasnije usporedbe, da Popper rabi odlučnu formu zaključka – u kojoj bi 2. tvrdnju trebalo prethodno dokazati, jer o njoj ovisi istinitost 1. tvrdnje – kad do u biti istog posljotka može doći i blažom formom zaključka u kojem 1. i 2. tvrdnju ne treba dokazivati.

Glede onoga što želim pokazati u ovom članku svakako je interesantno i kako John Horton zaključuje onaj dio svoje rasprave u kojem govori o Popperovom paradoksu tolerancije:

»Kad jednom odbacimo nevjerođostojni zahtjev da tolerancija od nas zahtijeva da budemo prema svemu tolerantni, nestaje i prividni paradoks. Kad osiguramo određeni moralni kontekst iz kojeg tolerancija može izvući posebno značenje, izgubit će se i iskušenje da o toleranciji razmišljamo kao o neograničenoj.« (Horton, 1994, str. 256)

Pokazat će se naime da je Pavao Vuk-Pavlović ne samo prije Poppera domislio »Popperov paradoks tolerancije« nego je anticipirao i Hortonov prigovor.

Riječ-dvije o Voltaireu

Da snošljivost ne može biti beziznimna, uočio je već Voltaire u svojoj *Raspravi o toleranciji* (1763). Pod naslovom »Jedini slučajevi u kojima je netolerancija u skladu s ljudskim pravom« on piše:

»Da neka vlast ne bi imala pravo da kažnjava greške ljudi, nužno je da te greške ne budu zločini; one su zločini jedino kad uznemiravaju društvo; one uznemiruju društvo ako potiču fanatizam; potrebno je, dakle, da ljudi ne budu fanatici da bi zaslužili toleranciju.« (Voltaire, 1988, str. 107)

Iako rečeno drugim riječima, nije li to upravo ono što Popper kaže na kraju objašnjenja paradoksa tolerancije. Evo toga još jednom za usporedbu:

»Trebali bismo zahtijevati da svaki pokret koji propovijeda netoleranciju bude stavljen izvan zakona, a poticanje na netoleranciju i progone trebali bismo smatrati zločinom, na isti način na koji bismo zločinom smatrali i poticanje na ubojstvo ili otmicu, ili na obnavljanje trgovine robljem.« (Popper, 1966, str. 265)

Voltaire, dakako, ne spominje ni paradoks ni proturječnost tolerancije, ali već gornji navodi jasno pokazuju, a usporedba s ostatkom Popperova ob-

jašnjenja paradoksa tolerancije samo dodatno potvrđuje, da je Voltaire, ako baš ne sasvim osvijestio, dokraja domislio i jasno izrazio, ipak barem naslutio taj paradoks. Zbog historijske korektnosti valja to makar spomenuti.

Vuk-Pavlovićevo prevladavanje proturječja neograničene snošljivosti

Na IX. međunarodnom filozofskom kongresu u Parizu od 1. do 6. kolovoza 1937. godine Pavao Vuk-Pavlović sudjelovao je s kraćim izlaganjem pod naslovom »Wert und Schöpfung« . Iste je godine članak objavljen na njemačkom jeziku u zborniku radova *Travaux du IXe Congrès International de Philosophie*. Opsežnija verzija tog izlaganja na hrvatskom jeziku objavljena je pod naslovom »Vrednota i stvaralaštvo« u pedagoškom časopisu *Napredak* u broju 7–8 godine 1937.

Obrazlažući u svom članku stvaralaštvo kao ostvarenje vrednota kojima je stvaratelj u svom stvaralačkom djelovanju vođen Vuk-Pavlović zaključuje da stvaralaštvo potiče društvene pokrete koji su zbog različitih vrednota kojima su pokrenuti nužno u određenom sukobu i borbi.

»Kako je prema rečenome ostvarenje vrijednosti prirodno vezano na socijalne pokrete, bit će razumljivo, da sve stvaralaštvo, koje s njima živi i u njima djeluje, mora nužno zapasti u sukobe i borbe, kojima se ne dâ izbjeći, čim su različiti takvi pokreti nastali te se djelovno razvijaju i šire. Da naime volja za ostvarenjem vrijednosti mora izazvati protivne između sebe povijesne snage, koje će se i pobijati, proizlazi već iz odnosa, u kojemu stoji stvaralaštvo prema pokretima koje je potaklo. Jer samo se po sebi bez sumnje razumije, da će svako novo stvaralački stečeno vrijednosno iskustvo razbuditi neizbježne napetosti između različitih tokom povijesnoga događanja niknulih pokreta, koji se između sebe baš po tome načelno razlikuju, što im je polazna točka u različitim temeljnim životnim mjerilima.« (Vuk-Pavlović, 1937 a, str. 269–270)

Stvaratelj stoga ne može biti onaj tko nema osobine borca spremnog da se izloži pritiscima i napadima za vrijednosti kojima je vođen. To međutim ne znači da se Vuk-Pavlović zalaže za nesnošljivost i međusobno nasilje. Naprotiv, njegove su osnovne vrijednosti upravo snošljivost i ljubav među ljudima, ali one zbog neizbježnog manjeg ili većeg sukoba vrijednosti jednostavno nisu moguće univerzalno beziznimno.

»I doista – ni onaj, tko najiskrenijom usrdnošću i nadubljim žarom duše hoće, recimo, mir, slobodu, snošljivost, pa najbolje snage svoga žića posvećuje njihovu ostvarenju, ne može također izbjeći tome, da zauzme stav borbe protiv teškoća, zapreka i otpora, što ih prirodno moraju unijeti u život oni, koji, dopustit ćemo: u najboljoj vjeri, mirotvorstvo, slobodarstvo ili snošljivost načelno odbijaju. Onaj, tko primjerice život svoj hoće savršeno udesiti na osnovima najšire snošljivosti,

najveleđušnjega slobodarstva, najstrpljivije mirotvornosti, može da bude snošljiv ili liberalan ili mirotvoran prema svim mogućim postavcima života i prema svakome mogućem ljudskom nastojanju, no ipak s jednim odlučnim i neizbježnim izuzetkom: on ne će nikako moći protegnuti snošljivost, slobodarstvo ili mirotvorstvo i na one, koji snošljivost ili slobodarstvo ili mirotvorstvo zabacuju i kao princip pobijaju, ne će li da sam sa sobom dođe u proturječje i konflikt te da prije omogućiti uništenje svega onog, za što se zalaže i bori, negoli da mu pomogne do pobjede. Tako će se i onaj, tko bi primjerice stvaralački svoj život stavio u službu ljubavi, morati i opet *boriti* za konsekvencije, koje otud proizlaze, morao bi biti *borcem* za ljubav, a protiv namjerenja, htijenja i nastojanja, koja s njome ne mogu biti u skladu, kao što je – da se jedan između tako mogućih slučajeva primjera radi napomene – to u onih, koji ne obazirući se na diktat i postulat ljubavi žive za samu moć i poredak, koji ona traži i proizvodi«. (Vuk-Pavlović, 1937 a, str. 271)

Sažme li se iz ovog navoda ono što je bitno za paradoks tolerancije na najjednostavniji razložni oblik dobije se:

1. (moguće je da) neki snošljivost načelno odbijaju
2. snošljivost protegnuta na njih dovodi one koji žele biti beziznimno snošljivi do proturječja i sukoba sa samim sobom te omogućava uništenje i same snošljivosti, stoga
3. čak ni najšira snošljivost nije moguća bez iznimke, već zahtijeva borbu protiv onih koji snošljivost načelno odbijaju.

Usporede li se Popperov navod o paradoksu tolerancije i Vuk-Pavlovićev o proturječnosti beziznimne snošljivosti, teško se može ne vidjeti jednakosmislenost osnovnih postavki i zaključka kojeg sadrže, bez obzira na različitost konkretnih izričaja. Treba dakle ustvrditi da je Pavao Vuk-Pavlović opisao paradoks tolerancije već 1937. godine, odnosno osam godina ranije od Poppera.

Kako je u njemačkom tekstu prema kojem je Vuk-Pavlović izlagao u Parizu izostavljen, između ostalog, upravo ovaj dio o paradoksu tolerancije, malo je vjerojatno da je Popper imao prilike to čuti ili pročitati te bi zaista bilo krajnje tendenciozno tvrditi suprotno. No i pored toga ostaje činjenica da je hrvatski filozof domislio i objavio paradoks tolerancije znatno prije Poppera.

To što proturječnosti neograničene snošljivosti Vuk-Pavlović nije pridavao posebnu važnost proizlazi, međutim, otuda što ju je on smatrao posljedicom ekstremnog slučaja koji je moguć tek ako se prihvati »nevjerodostojni zahtjev da tolerancija od nas zahtijeva da budemo prema svemu tolerantni« (Horton, 1994, str. 256). No kako on naprotiv smatra da je »ostvarenje vrijednosti prirodno vezano na socijalne pokrete«, to smatra razumljivim »da sve stvaralaštvo, koje s njima živi i u njima djeluje, mora nužno zapasti u sukobe i borbe, kojima se ne dá izbjeći, čim su različiti takvi pokreti nastali te se djelovno razvijaju i šire«. Da naime »volja za ostvarenjem vrijednosti mora izazvati protivne između sebe povijesne snage, koje će se i pobijati, proizlazi već

iz odnosa, u kojemu stoji stvaralaštvo prema pokretima koje je potaklo« (Vuk-Pavlović, 1937 a, str. 269)

To je pak upravo ono o čemu Horton piše u prigovoru Popperu:

»Kad jednom odbacimo nevjerodostojni zahtjev da tolerancija od nas zahtijeva da budemo prema svemu tolerantni, nestaje i prividni paradoks. Kad osiguramo određeni moralni kontekst iz kojeg tolerancija može izvući posebno značenje, izgubit će se i iskušenje da o toleranciji razmišljamo kao o neograničenoj.« (Horton, 1994, str. 256)

Vuk-Pavlović međutim ne mora odbaciti »nevjerodostojni zahtjev« da bi prividni paradoks nestao jer on od početka upućuje upravo na nevjerodostojnost takvog zahtjeva. On pokazuje da u povijesnom kontekstu nositelji vrijednosti *uvijek* moraju računati na otpore i sukobe žele li se izboriti za vrijednosti do kojih im je stalo. Neovisno o tome koje su to vrijednosti. Čak i ako su to snošljivost, slobodarstvo, mirotvorstvo ili ljubav.

U tom smislu između Vuk-Pavlovića i Poppera postoji nesumnjiva razlika. Jer dok je Popper »razložno pokazao kako se taj paradoks mora prihvatiti kao jedino moguće zato što odustajanje od nasilja spram nasilnika ili zagovornika nasilja znači odustajanje od slobode, jednakosti i pravednosti kao temeljnih vrijednosti zajednice« (Prpić, 1990, str. 21–22), dotle je Vuk-Pavlović razložno pokazao prije svega nevjerodostojnost zahtjeva uz čiju se pretpostavku paradoks tolerancije uopće javlja. Drugim riječima, pokazao je ne da se paradoks tolerancije mora prihvatiti, već da se nevjerodostojan zahtjev koji do njega dovodi ne smije i ne može prihvatiti ako se ne želi završiti u paradoksalnom položaju.

Umjesto zaključka

Ovaj članak vjerojatno neće puno doprinijeti, ili neće uopće, da Vuk-Pavlovićev filozofski nauk više nego dosada prekorači granice hrvatskog jezika, pa i nema takve pretenzije, ali kada bi pomogao da se pokoji filozofski usmjeren čitatelj više zainteresira za hrvatsku filozofsku baštinu, čiji se vrijedan dio nalazi i u Vuk-Pavlovićevim djelima, ispunio bi svoj zadatak. Kada bi pak za ta djela zainteresirao eventualno i kojeg stranog čitatelja, bilo bi to više od očekivanog, iako ne i više od onoga što je Vuk-Pavlović kao filozof zaslužio.

Literatura

- Horton, John (1994), »Tri (prividna) paradoksa tolerancije«, *Filozofska istraživanja*, god. 14, sv. 2–3 (53–54), Zagreb, str. 249–261.
- Polšek, Darko (1996), *Pokušaji i pogreške – filozofija Karla Poppera*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb.

- Popper, Karl (1966), *The Open Society and Its Enemies*, Volume I, The Spell of Plato, 5. revidirano izdanje, Routledge & Kegan Paul, London.
- Prpić, Ivan (1990) u: Ivan Prpić, Žarko Puhovski i Maja Uzelac, *Leksikon temeljnih pojmova politike – abeceda demokracije*, Školska knjiga, Zagreb.
- Stardelov, Georgi (1994) u: Pavao Vuk-Pavlović, *Tvoreštvo i muzejskata estetika*, Metaforum, Skopje.
- Voltaire (1988), *Rasprava o toleranciji*, Školske novine, Zagreb.
- Vuk-Pavlović, Pavao (1937 a), »Vrednota i stvaralaštvo«, *Napredak*, god. 78, sv. 7–8, Zagreb, str. 265–272.
- Vuk-Pavlović, Pavao (1937 b), »Wert und Schöpfung«, *Travaux du IXe Congrès International de Philosophie*, Hermann et Cie. Éditeurs, Paris, str. 150–155.

PARADOKS TOLERANCIJE – VUK-PAVLOVIĆ PRIJE POPPERA

Sažetak

Jedan od bitnih momenata u objašnjenju pojma snošljivosti jest tzv. paradoks tolerancije. Njegovo se formuliranje i rješenje pripisuje Karlu Popperu, a smatra se bitnim za promišljanje društvenih odnosa u okviru liberalne demokracije.

U ovom članku pokazuje se, bez namjere da se umanje Popperove zasluge, da je hrvatski filozof Pavao Vuk-Pavlović objasnio paradoks tolerancije i ponudio za njega bolje rješenje znatno ranije od Poppera, što je međutim čak i domaćoj, a kamoli svjetskoj filozofskoj javnosti ostalo nepoznato.

THE PARADOX OF TOLERANCE – VUK-PAVLOVIĆ PRIOR TO POPPER

Summary

One of the key issues in determining the concept of tolerance is the so-called paradox of tolerance. Both formulation and solution of this paradox are attributed to Karl Popper, and it is considered essential for consideration of social relationships within liberal democracy.

This article shows, not intending to belittle any credit to Popper, that Croatian philosopher Pavao Vuk-Pavlović has explained paradox of tolerance and offered a better solution to it much earlier than Popper, which remained unknown even to Croatian and particularly to world philosophic community.